

ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՊԼԱՆԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ՈԱԶՄԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՓՈՒՍԿՐԱՐԶ ԿԱՊԸ

Ա. Եղիզարյան

Ֆինանսական պլանավորումը բոլոր եկամուտների և դրամական միջոցների ուղղված ծախսումների պլանավորումն է ընկերության զարգացումը ապահովելու համար: Ֆինանսական պլանները լինում են հեռանկարային, ընթացիկ և օպերատիվ: Հեռանկարային և ընթացիկ պլանավորման համադրման օրինակ է բիզնես պլանը: Բիզնես պլանը ոչ միայն ֆինանսական պլան է, այլ նաև ֆինանսավորման ռազմավարության մշակման համար և որոշակի պայմաններով կոնկրետ ներդրողի ներգրավում նոր ստեղծվող ընկերության կամ նոր արտադրական ծրագրերի ֆինանսավորում: Կառավարման ֆունկցիաներից մեկը ռազմավարական պլանավորումն է, որը կազմակերպության նպատակների ընտրության և նրանց հասնելու ճանապարհների գործընթաց է: Ռազմավարական պլանավորումը հիմք է ապահովում բոլոր կառավարչական որոշումների, կազմակերպության ֆունկցիաների և հսկողության համար:

Ֆինանսավորման ռազմավարությունն ամբողջությամբ կարելի է բաժանել հետևյալ մասերի

1. տվյալ նախագծի իրականացման համար անհրաժեշտ գումարը: Այս հարցի պատասխանը պետք է փնտրել բիզնես պլանի «Ֆինանսական պլան» բաժնում, որտեղ հաշվարկված են բոլոր ծախսերը տվյալ նախագծի իրականացման համար

2. ֆինանսական ռեսուրսների աղբյուրները և դրանց ստացման ձևերը: Որպես ֆինանսավորման աղբյուրներ կարող են ծառայել. ա) սեփական միջոցները; բ) բանկերի վարկերը; գ) գործընկերների միջոցները; դ) բաժնետերերի միջոցները և այլն:

3. Սպասվող ներդրված միջոցների ամբողջովին վերադարձման ժամկետը և ներդրողներին դրանցից հասնող եկամուտը: Այստեղ շոշափվում է նաև ներդրված միջոցների ետգնման ժամկետը:

ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Ա. Եղիզարյան

Ֆինանսական վերլուծությունը կարևոր տարր է ֆինանսական պլանավորման և աուդիտի, ֆինանսական մենեջմենթի և ընկերության տնտեսական գործունեությանը հետևելու համար:

Որպես տեղեկատվություն է հանդիսանում ֆինանսական հաշվետվությունը: Կան ֆինանսական ցուցանիշներ, որոնց միջոցով վերլուծությունը դառնում է պարզ ու մատչելի:

Ֆինանսական ցուցանիշները բաժանվում են 5 խմբի.

1. ֆինանսական կախվածության;
2. իրացվելիության կամ վճարունակության;
3. գործարար ակտիվության;
4. շահութաբերության;
5. շուկայական ակտիվության ցուցանիշներ:

Ֆինանսական վերլուծությունն իրականացվում է նաև ֆինանսական հոսքերի միջոցով հաշվեկշի վերլուծությամբ: Ֆինանսական հոսքերի միջոցով հաշվեկշի վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս հետևել ընկերության ֆինանսական հավասարակշռությունը գործառնությունների ուսումնասիրման միջոցով, որոնք ներկայացնում են ֆինանսական ռեսուրսների աղբյուրների կիրառման ժամանակաշրջանը: Ֆինանսական հոսքերի

վերլուծության գործընթացը սկսում է ֆինանսական ռեսուրսների որոշմամբ: Կան ֆինանսական ռեսուրսների 2 տարբեր սկզբունքներ.

⇒ արագ իրացվող միջոցներ (ընկերությունում և բանկերում);

⇒ շրջանառու սեփական կապիտալ (ընթացիկ ակտիվներ հանած ընթացիկ պասսիվներ):

Արագ իրացվող միջոցների վերլուծության դեպքում կարևոր նշանակություն ունեն մանրամասնությունները: Այս դեպքում վերլուծությունը տալիս է իրական հնարավորություն ընկերությունում ֆինանսական հսկողության համար:

Շրջանառու սեփական կապիտալի վերլուծության դեպքում տեղեկատվությունը դառնում է ավելի ընտրովի:

ЭКСПЕРТНЫЕ ОЦЕНКИ В ПРИНЯТИИ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ РЕШЕНИЙ

Н. Бекназарян, А. Шагоян, М. Мелконян

В прошлом экономический анализ, в частности по линии прогноза, реализовывался на отраслевом уровне. Свободный рынок подразумевает также анализ на уровне фирм для принятия соответствующих стратегических решений.

Методических подходов здесь несколько, среди которых нам представляется наиболее приемлемым метод экспертных оценок.

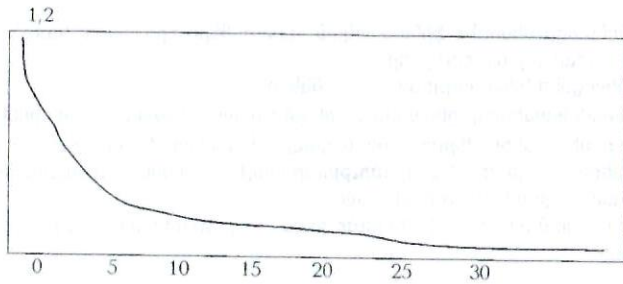
Необходимо отметить, что большинство методов в качестве информационной базы используют данные бухгалтерского учета и анализа хозяйственной деятельности, которые, как известно, касаются результатов прошлого. В то же время хозяйственные процессы переходного периода в своем большинстве не носят эволюционного характера и потому здесь возрастает значение экспертного метода.

Среди систем планирования, основанных на новой логике, наиболее перспективным представляется т.н. "Принцип успеха", впервые сформулированный Стовом Лихтенбергом в 1972 году. В основе принципа лежит положение о том, что наиболее критические решения принимаются в условиях неопределенности. При этом используется Байесовский статистический подход.

Вышеуказанный подход был успешно применен авторами в маркетинговом исследовании потребления иранского природного газа в Армении. В связи с этим был осуществлен логический ряд шагов, среди которых особо хотим выделить разработку опросного листа экспертов и тщательный подбор состава экспертов.

Наибольшую актуальность имеет правильное определение численности экспертов. Точность групповой оценки существенно зависит от числа экспертов в группе. Ясно, что уменьшение их числа ведет к снижению точности оценки, поскольку на групповую оценку излишнее влияние оказывает оценка каждого из экспертов. В то же время при очень большом числе экспертов становится сложнее выявить их согласованное мнение из-за уменьшения роли тех суждений, которые, отличаясь от мнения большинства, далеко не всегда оказываются ошибочными.

Установить оптимальную численность группы экспертов чрезвычайно трудно. Однако в последние годы разработан ряд подходов, позволяющих приближенно решить вопрос о необходимом числе экспертов. Выше приводится кривая, характеризующая зависимость между количеством экспертов в группе и средней групповой ошибкой, использование которой позволило выбрать минимально возможное число экспертов — 8 человек.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ՊԱՐՏՔԻ ԲԵՈՒԸ ԵՎ ՀՆԱՐԱՎՈՐ
ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԵԳՆԱԺԱՍԸ

Ս. Պողոսյան

Արտաքին պետական պարտքի տարեկան աճը 1991-1998թթ. կազմել է մոտ 100-150 մլն ԱՄՆ \$: 1991-ի գրոյական մակարդակից ՀՀ արտաքին պետական պարտքը աճել է մինչև մոտ 740 մլն ԱՄՆ \$ մակարդակը (1998 թ վերջի դրությամբ): 1999թ-ի ընթացքում ՀՀ ԱՊՊ-ը կաճի ևս 100-120 մլն ԱՄՆ դոլարով: Այս առումով ՀՀ արտաքին պետական պարտքի գնահատականը ունի երկակի բնույթ: Այն է. համախառն ներքին արդյունքի վրա հիմնված համեմատական բույր ցուցանիշների գծով Հայաստանը գտվում է բավական բարվոք վիճակում և կարող է զնախատվել որպես ցածր պարտավորվածության աստիճան ունեցող երկիր: Մյուս կողմից արտահանման վրա հիմնված ցուցանիշների գծով այն դասավում է բարձր պարտավորվածություն ունեցող երկրների շարքին: Սա էական նշանակություն ունեցող ցուցանիշ է, քանզի արտահանումը որպես պարտքի սպասարկման աղբյուր չդիտարկելու դեպքում անխուսափելիորեն ծառանալու է պարտքի վերաձևակերպման, ինչպես նաև ներքին պարտքի հաշվին արտաքին պարտքի սպասարկման անհրաժեշտությունը:

Նման պայմաններում, անհրաժեշտ է խիստ ուշադրություն դարձնել ԱՊՊ ձևավորման հարցին, քանզի վերջին տարիներին աշխարհի տարբեր երկրներում բռնկված ֆինանսական ճգնաժամերի հիմնական սկզբնաղբյուրը գտնվում էր արտաքին պարտքի նկատմամբ ոչ ճիշտ ռազմավարության իրականացումն էր:

Ապագայում կայուն տնտեսության պահպանման գրավականներից մեկը ընդունելով արտաքին պարտքի հավասարակշռված քաղաքականությունը վերջինիս կառավարման հարցում անբաժան բաղադրիչներ պետք է համարել հետևյալ դրույթները.

- Ներգրավվող վարկերի ծախսածածկման սկզբունքը պետք է ընդունել որպես քաղաքականության անբաժանելի դրույթ:

- Ապագայում վարկային պայմանագրեր կնքելիս պետք է հաշվի առնվի այն հանգամանքը, որ պարտքի սպասարկման առումով ՀՀ պետական բյուջեի վրա հիմնական ծանրաբեռնվածությունը կընկնի 2000-2008թթ.:

- Հայաստանի համար 1998թ. ընթացքում արտաքին ֆինանսավորում ներգրավվելիս ուղենիշ պետք է լինի արտաքին պետական պարտքի աճի տեմպերի կրճատումը, ստացվող վարկերի պորտֆելի վերակազմավորումը նախապատվությունը միայն արտոնյալ վարկերին տալու առումով:

- Հատուկ ուշադրություն է պետք դարձնել տնտեսության հիմնական ճյուղերի վերականգնմանը, դրանցում բարեփոխումների իրականացմանը:

Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձվի արտաքին պետական պարտքի ոլորտում լիակատար թափանցիկության ապահովմանը, վարկային ծրագրերի վերահսկողության կենտ-

րոնացմանը, այդ ոլորտում պետական միասնական ռազմավարության կատարելագործմանը:

Տարբեր նյութերում ներկայացված ասիական ճգնաժամի 50-60 հիմնական պատճառներից այսօր Հայաստանի տնտեսությունում առկա են գրեթե կեսը: Տարեկան ՀՀ պետական բյուջեն վերադարձնում է վարկատուներին մոտ 35-45 մլն. ԱՄՆ \$ (ինչպես տոկոսավճար, այնպես էլ հիմնական գումար): Հուսադրող է այն փաստը, որ մոտակա տարիներին այդ թիվը չի գերազանցի 50-55 մլն. ԱՄՆ դոլար սահմանը: Եվ եթե այժմ պետ. բյուջեն ընդունակ է սպասարկել նման ծավալներ, ապա մտավախություն չկա մոտակա 3-5 տարիների ընթացքում բյուջեի ծանրաբեռնվածության վերաբերյալ, քանի որ բյուջեի եկամուտները տարեց տարի անխուսափելիորեն պետք է աճեն:

Այլ է պատկերը մասնավոր ոլորտում, ուր գերիշխում է անվերահսկելիությունը: Փոխավորական ռեսուրսների առկայության պայմաններում, հարց է առաջ գալիս ո՞րն է ավելի արդյունավետ և բարենպաստ ձեռնարկությունների վարկավորում թե ներդրումներ:

Մի կողմից, աճող տնտեսության համար վարկը ձեռնառու է, քանի որ ֆիքսված տոկոսավճարները վերադարձնելուց հետո տեղական ձեռնարկությունները այնուհետև ինքնուրույն քաղաքականություն կվարեն: Մյուս կողմից, այսօրվա անորոշ պայմաններում դժվար է կանխատեսել բարենպաստ զարգացում, ուստի ներդրումները (փայաբաժինների վաճառքը) ապահովագրում է հնարավոր կորուստներից: Հարցադրումը վերաբերում է ոչ թե որևէ ձեռնարկությանն առանձին, այլ ամբողջ տնտեսությանը, երկրում իրականացվող տնտեսական քաղաքականությանը: Ըստ էության, նախապատվությունը պետք է տալ ներդրումներին (քիչ ռիսկ, քիչ պարտք, թեև քիչ շահույթով):

Հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ վեճերային կապիտալի ներգրավմամբ կարելի է խուսափել վճարունակության խնդրից, մեծ ուշադրություն է պետք դարձնել այս տարբերակին նույնպես:

Հաշվի առնելով Ռուսաստանի, Հարավային Ասիայի երկրների փորձը, միայն նման խիստ և սկզբունքային հարցերի լուծման շնորհիվ կարելի է խուսափել ֆինանսական ճգնաժամից միաժամանակ ապահովելով տնտեսական կտրուկ աճ:

ՀՀ ԱՐԺԵՐՊԵՐԻ ՇՈՒԿԱՅԻ ՍԱՍԻՆ ՕՐԵՆՔԻ ԿՈՆՑԵՊՏԻԱՅԻ ԱՌԱՋԱՐԿԸ
ԱՐԺԵՐՊԵՐԻ ՇՈՒԿԱՅԻ ԱՐԴԻ ՎԵՃԱԿԻ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ

Ա.Շահոյան Ա.Սահարայան

ՀՀ տնտեսության առաջիկա աճի համար հույժ կարևոր նշանակություն ունի ներդրումների ներգրավվման և առավելագույն արդյունավետ օգտագործման հարցը: Այս տեսակետից մեծ է արժեքների շուկայի հետագա զարգացման ճիշտ ուղղությունների որոշումը:

Այսօր դեռևս թերի է նշված ոլորտում գործող օրենսդրությունը և գոյություն ունեն մի շարք մոտեցումներ արժեքների շուկայի զարգացման վերաբերյալ:

Արտասահմանյան և ներքին փորձի մանրակրկիտ ուսումնասիրման, դրանց համեմատական վերլուծության հիման վրա առաջարկում ենք ՀՀ «Արժեքների մասին» օրենքի կոնցեպցիա:

Հայաստանի Հանրապետության «Արժեքների Շուկայի մասին» օրենքը պետք է կարգավորի արժեքների շուկայում բարձր հուսալիությամբ օժտված մասնագիտացված գործունեություն իրականացնող կազմակերպությունների գործունեությունը, շուկայի մասնակիցների կողմից ամբողջական, ճշգրիտ և ժամանակին արված հրապարակումների միջոցով արժեքների շուկայի թափանցելիության ապահովումը, արժեքների շուկայում կարգավորիչ և վերահսկիչ գործառնություններ իրականացնող անձանց հասկացության և գործունեության կարգի սահմանումը, այնպես էլ հանձնաժողովի իրավասության և գործառնու-

ների հստակ ձևակերպումը: Օրենքի մշակման նպատակներից է մասնավոր ներդրումների համար նպաստավոր պայմանների ստեղծումը:

Ի հավելումն, օրենքի կողմից կարգավորվող ոլորտը պետք է ներառի նաև ինվեստիցիոն արժեթղթերի հասկացության, արժեթղթերի թողարկման և հրապարակային տեղաբաշխման ընթացակարգի սահմանումը, արժեթղթերի շուկայում կատարվող հրապարակումների, և թողարկողների կողմից ֆինանսական հաշվետվությունների ներկայացման կարգի և չափանիշների հստակ ձևակերպումը:

ԱՐՇԵԹՂԹԵՐԻ ԵՐԿՐՈՂԱՅԻՆ ՇՈՒԿԱՅԻ ԵԿԱՐԱԳԻՐ

Ա. Ասիրադյան

Արժեթղթերի շուկան ֆինանսական շուկայի բաղկացուցիչ մասն է: Ի տարբերություն բանկային և առևտրային վարկերի շուկաների, արժեթղթերի շուկայում գործարքի իրականացումը միջնորդավորվում է հատուկ վկայագրի (արժեթղթի) ձեռքից ձեռք փոխանցումով, իսկ վերջինս էլ հենց վավերացնում է վարկային կամ իրական կապիտալի սեփականության իրավունքը: Արժեթղթերի զարգացած շուկան բաղկացած է առաջնային (սկզբնական) և երկրորդային շուկաներից: Առաջնային (սկզբնական) շուկան զբաղվում է շրջանառության մեջ նոր բաց թողնված բաժնետոմսերի, փոխառության տոմսերի, ինչպես նաև այլ ֆինանսական ակտիվների առք ու վաճառքով: Երկրորդային շուկան զբաղվում է ներդրողների, բրոքերների, դիլերների միջև արժեթղթերի առք ու վաճառքով: Երկրորդային շուկայում արժեթղթեր թողարկողների կողմից դրանց առաջնային (սկզբնական) վաճառքից հետո:

Երկրորդային շուկան զբաղվում է ներդրողների, բրոքերների, դիլերների միջև արժեթղթերի առք ու վաճառքով: Ժեռնարկության արժեթղթեր թողարկողների կողմից դրանց առաջնային (սկզբնական) վաճառքից հետո: Երկրորդային շուկաներում տեղի է ունենում արժեթղթերի արդեն գոյություն ունեցող թողարկումների առևտուր: Այս դեպքում թողարկումն արդեն անցել է առաջնային տեղաբաշխման փուլը և այժմ սակարկվում է ներկայիս և պոտենցիալ սեփականատերերի միջև: Երկրորդային շուկայում արժեթղթերի առք ու վաճառքից ստացված եկամուտը (հասույթը) գնում է ոչ թե այդ արժեթղթերը թողարկած ընկերությանը, այլ նրա սեփականատիրոջը:

Արժեթղթերի երկրորդային շուկան բաժանվում է "աճուրդային" շուկայի և "վաճառատեղանի" միջոցով ֆինանսական ակտիվների վաճառքի: Արժեթղթերի աճուրդային շուկայի մեջ են մտնում ֆոնդային բորսաները, որտեղ իրականացվում է ներդրողների (մարդիկ, որոնք իրենց փողերը ներդնում են արժեթղթերի մեջ), արժեթղթերի տերերի (նրանք, ովքեր որոշել են արժեթղթերը վաճառել) շահերը ներկայացնող բրոքերների (միջնորդների) կողմից արժեթղթերի առք ու վաճառք: Այսինքն բորսան այն տեղն է, որտեղ իրականացվում են արժեթղթերի առուձախի գործողությունները: Կարևոր է նաև, որ բորսան ապահովի այդ գործողությունների (գործարքների) արագ իրականացումը:

Ներկայումս առանձնահատուկ կարևորություն են ձեռք բերում ֆոնդային բորսաները և արժեթղթերի շուկայի մյուս կառուցվածքները, այդ պատճառով էլ, որպեսզի բաղաբաշխվեն կարողանա լավ կողմնորոշվել արժեթղթերի շուկայում և կատարի իր համար ձեռնտու գործարքներ, նա պետք է քաջատեղյակ լինի արժեթղթերի և դրանց շրջանառությանը վերաբերող մյուս կողմերին և հասկացություններին:

Երկրորդային շուկաները մեծ նշանակություն ունեն նաև բաժնետիրական ընկերությունների համար, քանի որ նրանց թողարկած արժեթղթերի շուկայական գինը հենց սահմանվում է երկրորդային շուկայում: Իսկ նոր թողարկման արժեթղթերը առաջնային շուկայում արդեն կգնահատվեն նախորդ թողարկումների, երկրորդային շուկայում ձևավորված գներին համապատասխան:

Երկրորդային շուկան իրենից բորսաներն են և արտաբորսայական, կամ այսպես կոչված «սև» շուկան: Արևմուտքում համարյա բոլոր պարտատոմսերը շրջանառվում են արտաբորսայական շուկայում (ԱԲՇ): Արժեթղթեր գնելու պատվեր ստանալով, բրոքերը հեռախոսով կապվում է մեկ այլ բրոքերի հետ, որը գիտի, թե ով է վաճառում այդ արժեթղթերը: Երբեմն այդ հեռախոսային խոսակցություններին միաժամանակ մասնակցում են տասնյակ բրոքերներ և այդ դեպքում ստեղծվում է, ասես մի փոքրիկ «հեռախոսային» բորսա:

ԱԲՇ-ում վաճառվում են նաև բաժնետոմսեր, քանի որ միշտ էլ լինում են պատճառներ, որոնք ստիպում են իրաժարվել բորսայի ծառայություններից: Իսկ հիմնական պատճառն այն է, որ ոչ բոլոր բաժնետոմսերն են թույլատրված բորսայական գնանշման (խստիցի), քանի որ դրա համար սահմանվում են հատուկ չափանիշներ, որոնց բավարարման դեպքում են միայն, որ տվյալ ընկերության բաժնետոմսերը մտցվում են լիսթինգի մեջ: Այս փաստը ինքնին խոսում է ընկերության վստահելիության մասին, վստահություն է ներշնչում ներդրողներին, թույլ է տալիս առավել ճիշտ գնահատել բաժնետոմսերը ելնելով հարկման նպատակներից և այլն:

РАНЖИРОВАНИЕ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ ФИРМЫ В УСЛОВИЯХ РЫНКА

А. Шагоян

В условиях рыночной экономики особую актуальность приобретают вопросы оценки деятельности фирмы. Аналогичная задача имела и в годы централизованной плановой экономики, однако цель была лишена того содержания и значения, которые придается ей в условиях рыночной экономики, в том числе по части заказчиков.

Если при плановом хозяйстве главным заказчиком экономической экспертизы выступало государство, олицетворяющее собой и собственника, и кредитора, и по существу управленца, то совсем иначе обстоит дело в условиях рынка. Здесь имеется определенное разнообразие заказчиков, так как множество групп и людей заинтересованы в успехе или провале каждого отдельно взятого бизнеса.

Наиболее важные из них следующие: владельцы (инвесторы), менеджеры, кредиторы, персонал фирмы, профсоюзы, правительственные учреждения.

Точки зрения этих групп на результаты деятельности фирмы разные. Более того, в ряде случаев они выходят за рамки только экономической экспертизы и используют в своей оценке более широкие ценности.

Из всех перечисленных групп наиболее серьезными заказчиками являются первые три группы - собственники, менеджеры и кредиторы.

Ближе всего стоят к фирме и ее текущей деятельности менеджеры. Это могут быть и нанятые профессионалы (чаще всего в крупном бизнесе), и собственники, самостоятельно управляющие своей фирмой (малый и средний бизнес). Поскольку в круг ответственности менеджеров входит эффективность производства, прибыльность деятельности компании в долгосрочном и краткосрочном периодах, эффективность использования капитала, трудовых и иных ресурсов, то, следовательно, заказывая или самостоятельно выполняя экспертизу, эта группа лиц должна рассмотреть блок вопросов "производство-ресурсы-доходность".

Далее в качестве заказчиков экономической экспертизы следуют различные категории владельцев фирм, которые особенно заинтересованы в текущей и долго-

срочной прибыльности своих инвестиций. Они обычно ожидают роста дивидендов и прибыли на акцию, что должно привести к росту рыночной стоимости их вложений. Очевидно, что в этом случае заказчики в качестве критерия оценки деятельности фирмы принимают различные характеристики прибыльности по блоку "прибыльность распределение прибыли рыночные показатели".

Вслед за этой группой идут кредиторы и заимодавцы, предоставляющие фирме капиталы на различные сроки. Больше всего их беспокоит надежность выплат по причитающимся процентам, способность фирмы вернуть основную сумму задолженности и обеспеченность кредита активами с целью минимизации риска. Поэтому в этом случае предметом экспертизы является блок "ликвидность финансовые рычаги-обслуживание долга".

В условиях зрелых рыночных отношений такие группы заказчиков, как правительство, профтокозы, персонал фирм и т.д., имеют свои особые интересы: надежность уплаты налогов, способность выплачивать зарплату, стабильность занятости, охрана окружающей среды.

Вместе с тем в условиях переходного периода роль государства как заказчика в значительной степени отличается от классической и носит ярко выраженный двойной характер с одной стороны невольного собственника, с другой стороны регулятора экономических процессов.

ОЦЕНКА ОБОБЩЕННОГО КАЧЕСТВА ВАРИАНТОВ ВЫПУСКА ПРОДУКЦИИ МЕТОДОМ РАССТАНОВКИ ПРИОРИТЕТОВ

Х. Геворкян

В период развертывания выпуска новых изделий происходит отработка новых технологических процессов, освоение новых средств производства и материалов, апробация новых форм организации и управления производством, причем все аспекты освоения взаимосвязаны между собой. Это повышает сложность оценки механизма действия факторов и является одной из причин их недостаточного изучения. Для обоснованного и комплексного формирования организационно-технических мероприятий необходимо выявить меру взаимодействия совокупности установленных факторов между собой, чтобы выделить наиболее значимые из них. Методы корреляционного многофакторного анализа в данном случае невозможно использовать из-за несоблюдения необходимых условий, в частности, отсутствует независимость факторов большинство факторов не имеют количественной оценки состояния через определенный показатель. В связи с этим для решения поставленной задачи был выбран матричный метод исследования на основе метода приоритетных коэффициентов.

Перед построением матрицы взаимодействующих факторов проводится группировка технических и организационных факторов. К техническим отнесены факторы, влияющие на техническое обеспечение возможностей качественного и количественного воздействия при изготовлении изделия, а также связанные с совокупностью действий, направленных на качественное изменение формы или свойства исходных материалов с целью получения конечной продукции. Для обоснованной оценки значений коэффициентов приоритетности выпускаемых видов продукции в качестве взаимодействующих факторов были выбраны:

- уровень стандартизации изделия и технологического процесса,
- технический уровень технологического оборудования,
- организация комплексного обеспечения ресурсами.

Последовательность проводимых вычислений методом расстановки приоритетов представлена на примере 13-ти видов продукции Гранд Табако по трем вышеприведенным факторам.

Строится матрица смежности по h -му критерию $A = \{a_{ij}\}$ (где $i=j=1, 2, \dots, 13$) на пересечении i -й строки и j -го столбца которой вписывается некоторая количественная оценка, характеризующая предпочтительность i -го вида продукции перед j -ым видом. Здесь выбраны следующие количественные оценки по конкретному фактору:

$$a_{ij} = \begin{cases} 2, & \text{если } i\text{-й вид предпочтительнее } j\text{-го,} \\ 1, & \text{если оба вида равнозначны,} \\ 0, & \text{если } j\text{-й вид предпочтительнее } i\text{-го.} \end{cases}$$

Обработка и анализ данных информационной матрицы смежности $A = \{a_{ij}\}$ выполняются в следующем порядке. По каждой строке проводится суммирование $\{\sum a_{ij}\}$ на пересечении данной строки со всеми столбцами и запись результатов в специальную графу в виде вектора-столбца $B = \{k+1\}$. Далее осуществляется определение абсолютного $P^{abs}_{ij} = A \times B$ по h -му критерию и запись в следующую специальную графу в виде вектора-столбца $\{k+2\}$. В результате получается абсолютное значение коэффициента взаимодействия и влияния каждого фактора. С полученными величинами оперировать неудобно, поэтому они преобразуются в относительные коэффициенты: все абсолютные коэффициенты влияния факторов, расположенные в столбце $\{k+2\}$, суммируются, затем определяется отношение каждого из них к полученной сумме - $P^{rel}_{ij} = P^{abs}_{ij} / \sum P^{abs}_{ij}$. По величине относительного коэффициента, лежащего в интервале $(0,1)$, определяются комплексные приоритеты видов продукции.

ՀԱՐԿԱՅԻՆ ԶԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ՀԱՐՑԵՐ

Լ. Աղաջանյան, Ռ. Սարգսյան

Հարկային ջաղաքակաճությունը էկոնոմիկայի պետական կարգավորման կարևորագույն լծակներից մեկն է: Հայաստանի հանրապետությունում այն պետք է ուղղված լինի հարկային այնպիսի ինստիտուտների ձևավորմանը, որոնք խթանում են տնտեսական բարեփոխումները և նպաստում են շուկայական հարաբերությունների արմատավորմանը:

Նշված խնդիրների լուծումն ավելի է կարևորվում ներկայումս աճող գների, արտադրության տեմպերի անկման, բյուջեի դեֆիցիտի և հասարակության մեջ անընդհատ մեծացող սոցիալական լարվածության պայմաններում:

Հայաստանի հանրապետությունում անցկացվող տնտեսական բարեփոխումները, սեփականաշնորհումը վնասով աշխատող ձեռնարկությունների լուծարումը առաջ են բերել զանգվածային գործազրկության: Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ է գործողության մեջ դնել հարկային ջաղաքակաճության այնպիսի միջոցառումներ, որոնք կխթանեն զբաղվածության մակարդակի բարձրացումը հանրապետությունում:

Արտադրական ոլորտի համար հարկային ջաղաքակաճությունը մշակելիս անհրաժեշտ է սահմանել հարկային այնպիսի դաշտ, որը նպաստի արտադրության ծավալների աճին:

Սահմանելով այս կամ այն արտադրատեսակի գծով հարկային արտոնություններ, կարելի է խթանել դրա արտադրության կամ իրացման աճը, ապահովել շուկայի հավասարակշռությունը և կարգավորել մրցակցային դաշտը:

Հարկային քաղաքականության հիմնական ուղղություններից մեկը պետք է լինի սովետային տնտեսական ծավալների կրճատումը, որը հիմնականում գործում է ծառայությունների և մանրածախ առևտրի ոլորտում:

Սովետային շրջանառության նվազեցմանը ուղղված միջոցառումները հաստատագրված վճարների, ենթակցիզային դրոշմավորման և հսկիչ դրամարկղային մեքենաների կիրառությունը անհրաժեշտ է լրացնել համահավասար մրցակցային պայմանների ապահովմամբ: Այդ նպատակով կարևորագույն քայլ կարող է հանդիսանալ եկամուտների հայտարարագրման համակարգի կատարելագործումը:

Հարկային քաղաքականությունը կառուցված է պետության սոցիալական-տնտեսական պահանջմունքների հիման վրա: Սակայն Հայաստանի հանրապետությունում հարկային քաղաքականությունը օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառներով դեռևս չի դարձել այնպիսի լծակ, որ ճշանակալի չափով ազդի սոցիալական զարգացման և բնակչության կենսամակարդակի վրա: Այս կապակցությամբ Հայաստանի Հանրապետությունում հարկային քաղաքականությունը պետք է ուղղված լինի տնտեսության զարգացման բարելավմանը:

ОЦЕНКА РИСКОВ ИНВЕСТИРОВАНИЯ

Р. Геворгян

1. Финансовые операции требуют оценить степень риска и определить его величину. Риск предпринимателя количественно характеризуется субъективной оценкой вероятной, т.е. ожидаемой величины максимального и минимального дохода от данного вложения капитала.

Предприниматель в процессе своих действий должен выбрать такую стратегию, которая позволит ему уменьшить степень противодействия, что в свою очередь снизит и степень риска.

Математический аппарат для выбора стратегии в конфликтных ситуациях разработан в теории игр. Теория игр позволяет предпринимателю лучше понять конкурентную обстановку и свести к минимуму степень риска, решать многие экономические проблемы, связанные с выбором, определение наилучшего положения, подчиненного только некоторым ограничениям, вытекающим из условий самой проблемы.

Чтобы количественно определить величину риска, необходимо знать все возможные последствия и вероятность самих последствий.

Вероятность наступления события может быть определена объективным или субъективным методом.

Объективный метод определения вероятности основан на вычислениях частоты, с которой происходит данное событие. Субъективный метод определения вероятности основан на использовании субъективных критериев, которые базируются на различных предложениях.

Величина риска измеряется двумя критериями:

>среднее ожидаемое значение,

>колеблемость возможного результата.

Средняя величина представляет собой обобщенную количественную характеристику и не позволяет принять решения в пользу какого-либо варианта вложения капитала.

2. Для окончательного принятия решения необходимо измерить колеблемость показателей. Для этого обычно применяют два близко связанных критерия: дисперсию и среднее квадратическое отклонение.

$$\sigma^2 = \frac{\sum (X - \bar{X})^2 * n}{\sum n}$$

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (X - \bar{X})^2 * n}{\sum n}}$$

где

σ^2 — дисперсия, X — ожидаемое значение для каждого случая, $\bar{X}$ — среднее ожидаемое значение, n — число случаев наблюдения.

3. Для анализа обычно используют коэффициент вариации

$V = \pm \sigma / \bar{X} \cdot 100\%$ где V — коэффициент вариации %, σ — среднее квадратическое отклонение, $\bar{X}$ — среднее ожидаемое значение.

С помощью коэффициента вариации можно сравнивать даже колеблемость признаков, выраженных в разных единицах измерения.

ՀՀ-ում ԳԱԶԻ ՍՊԱՌՄԱՆ ԿԱՆԽՍՏԵՍՈՒՄ

Հ. Մուսայելյան

Հայաստանը աղքատ է սեփական վառելիքային պաշարներով: Հանրապետության համար վառելիքի հիմնական տեսակը բնական գազն է, որ Հայաստան է գալիս Թուրքմենստանից: 1980-ի վերջից վառելիքաապահովման գործընթացը հանրապետությունում գնալով վատացավ: 1992-1995թթ Հայաստան ներմուծվող գազի փաստացի ծավալը անհամեմատ նվազեց օրինագծային տարեկան 3 մլրդ մ³ ծավալից: Թերաձաժարակարգման պատճառներն էին գազամուղի հաճախակի վթարները, Մառնեուլի հատվածի պայթեցումները, գազատրանսպորտային համակարգի ընթացիկ վերանորոգումները:

Վերլուծելով 1986-1995թթ ներմուծված գազի փաստացի տվյալները, եզրահանգում ենք, որ մինչև 1991 թվականը գազը Հայաստան ներմուծվել է անհրաժեշտ քանակությամբ և կայուն ռեժիմով գործել են բոլոր սպառողները: 1992 թվից տնտեսական անկայուն իրավիճակի, ինչպես նաև մատակարարվող գազի լրիվ ծավալի դիմաց անվճարունակության պատճառներով դադարեցվեց գազամատակարարումը կոմունալ-կենցաղային և բնակելի ու հասարակական շենքերի սպառողներին:

1993 թվից հանրապետություն ներմուծվող գազի հիմնական սպառողը (ծավալի մոտավորապես 87%-ը) ենթագահամակարգն էր: Գազի ֆիկացման և գազամատակարարման առավել խոշոր հանգույցներ են եղել Երևանի դուսար ձեռնարկությունները և Հրազդանի ՊՇԷԿ-ը, որոնց տեսակարար կշիռը հանրապետության գազասպառման ընդհանուր ծավալում 1989, 1993 և 1995 թթ. կազմել է համապատասխանաբար 41%, 25%, 36% և 61%, 31%, 64%: 1993թ. էլեկտրաէներգիայի արտադրության մեջ մագրեի՝ որպես վառելիքի, բաժնեմասը կազմեց 60%, իսկ Հայաստանում արտադրված ածրոջ էներգիայի 50%-ը բաժին ընկավ հիդրոէներգետիկային: Սակայն 1995թ. նկատվեց և Երևանի ՋԷԿ-ի, և թե Հրազդանի ՊՇԷԿ-ի հզորության աճ: Այսպես, 1995թ. Երևանի ՋԷԿ-ի գազասպառման մակարդակը համապատասխանեց 1991թվի, իսկ Հրազդանի ՊՇԷԿ-ինը 1989թ. մակարդակներին:

Շատ կատարված վերլուծության եզրահանգում ենք, որ հանրապետությունում 1989-1993թթ. նկատվել է բնական գազի մատակարարման վատթարացման միտում և աճի ուղղությամբ բեկումը սկսվում է 1993 թվից: Իրանից գազի ներմուծումը կփոխի հանրապետության հարավային շրջաններում գազասպառման իրավիճակը և տնտեսական իրադրությունը. կնայաստի տնտեսության ձեռնարկությունների գործունեության վերականգնմանը:

Վանխատեսումները թույլ են տալիս ասել, որ հանրապետությունում մոտ ապագայում էներգամետսուրսներով կապահովվեն արդյունաբերությունը, էներգետիկան և կոմունալ-կենցաղային տնտեսությունը՝ հեռանկարում պայմանավորելով մաս հանրապետության ամբողջ տնտեսության տարբեր համակարգերի գործունեության վերականգնումը:

ФИНАНСОВЫЙ КРИЗИС В РОССИИ И ЕГО ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ СТРАН СНГ

А. Бахалбашян

Кризис на мировых финансовых рынках застал российскую экономику в начале подъема. С октября 1997 г. Правительство и Банк России защищают главные достижения экономической политики последних лет - стабильные цены и твердый рубль, а уровень жизни народа.

В результате ухудшения внешнеэкономической конъюнктуры и неудачного положения дел с доходами бюджета резко обострилась проблема управления государственным долгом. Расходы по поглощению ранее выпущенных гос. бумаг и уплате процентных платежей по ним при низком уровне налоговых поступлений стали непомерным бременем гос. бюджета. Правительство России вынуждено сокращать внутренний гос. долг, урезая расходы федерального бюджета, осуществляя внешние должествования. В июле 1998г. экономическая программа правительства была поддержана международными финансовыми организациями и ведущими странами мира.

Однако углубляющийся кризис в Азии, новое падение мировых цен на нефть не позволили восстановить доверие к российским ценным бумагам, а значит облегчить положение бюджета. Продолжается сокращение валютных резервов страны, банковская система испытывает определенные трудности.

В этой ситуации Правительством и Банком России приняты комплексы мер, направленные на нормализацию финансовой и бюджетной политики.

1) с 17 августа 1997 г. Банк России переходит к проведению политики плавающего курса рубля в рамках новых границ валютного коридора, которые определены на уровне от 6 до 9,5 руб за 1\$. Инвестиции Банка России будут использоваться в целях сглаживания резких колебаний курса рубля.

2) в соответствии с положениями устава МВФ Правительство и Банк России вводят временные ограничения для резидентов Российской Федерации на осуществление валютных операций капитального характера. С 17 августа 1998 года объявляется мораторий сроком 90 дней на осуществление выплат по возврату финансовых кредитов.

17 августа правительство признало себя банкротом, а ЦБ согласился на девальвацию рубля. 25 августа вполне заслуживает того, чтобы войти в историю российского финансового рынка как второй "черный вторник": курс доллара на ММВБ вырос сразу на 10% и достиг 7,86 руб/\$. 26 августа Россия лишилась валютного рынка и почти лишилась банковской системы. Если еще полгода назад все говорили об

азиатском кризисе и его последствиях, то сегодня речь идет уже о кризисе всемирном. И с каждой новой девальвацией национальной валюты кризис становится все более масштабным. Потери западных инвесторов от реструктуризации внешнего долга оценены от \$40 до \$50 млрд.

Все вышесказанное не могло не отразиться на экономике стран СНГ, в том числе, Армянской Республики. Кризис экономики Армении не столь реально было еще в сентябре 1998г. ГКО в Армении начались пускаться в ход с сентября 1995г. - каждая 55.000 драмов стоимостью. Эти ГКО на торгах ЦБ РА продаются ниже своей себестоимости. Но их погашение производится по прежней цене (себестоимость): разность и составляет прибыль покупателя.

Не резиденты являются собственниками более половины ГКО, находящихся в обороте. А это означает, что часть внутреннего долга непосредственно превратилась во внешний долг. Итак, финансового кризиса в Армении и странах СНГ не миновать.

ՄԻՋԱՍԶՁՎԱՅԻՆ ՇՈՒԿԱՅՈՒՄ ՊՂԱՉԱՍՈՒԻԲԴԵՆԱՅԻՆ ԽՏԱՆՅՈՒԹԵՐԻ ԳՆԵՐԻ ՎԱՆԽԱԳՈՒՇԱԿՄԱՆ ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ՍՈՂԵՆՆԵՐ

Ս. Բալասանյան, Թ. Պողոսյան, Գ. Սուշկանյան

Նախկին ԽՍՀՄ-ի փլուզման հետևանքով պղծամուլիբդենային խտանյութերի կայուն շուկայի վերացումից հետո ԳՀ լեռնահարստացման արդյունաբերության ձեռնարկությունները ուղղակի կախման մեջ հայտնվեցին խտանյութերի վաճառքի միջազգային բորսաների կողմից վարվող գնային քաղաքականությունից: Այդ քաղաքականության հետևանքով վերջին տարիներին խտանյութերի վաճառքի գները ենթարկվել են խիստ կտրուկ, պատահական, ուստի և անկանխատեսելի փոփոխությունների: Այդ հանգամանքը էականորեն ազդում է լեռնահարստացման ձեռնարկությունների տնտեսական արդյունավետության վրա գների ծայրագույն անկման պայմաններում ձեռնարկությունները դարձնելով մուլցիսկ անշահութաբեր, ինչպես, օրինակ, կատարվեց 1997-1998 թթ.-ին Կապանի ԼՅԿ-ի հետ:

Վերը նշված պայմաններում հույժ կարևորություն է ձեռք բերում միջազգային շուկայում պղծամուլիբդենային խտանյութերի վաճառքի գների կանխատեսումը, որը հնարավորություն կընձեռի ձեռնարկությունների կողմից արտադրված խտանյութերը վաճառել առավել բարենպաստ ժամանակահատվածում:

Ներկա աշխատանքում միջազգային շուկայում 1991-1998թթ. ժամանակահատվածում պղծամուլիբդենային խտանյութերի և դրանց վերամշակման արդյունքում ստացվող խտանյութերի միջին ամսական գների վերաբերյալ պաշտոնական տեղեկատվության վիճակագրական մշակման արդյունքում կառուցվել են կանխատեսումային վերլուծանմանակային մոդելներ, որոնք նկարագրում և վերարտադրում են հիշյալ խտանյութերի գների փոփոխությունը կախված ժամանակակից /դետերմինացված բաղադրիչ/ և պատահական գործոններից /հավանականային բաղադրիչ/:

Սոդելների կառուցումը, որոնք ունեն վերջավոր տարբերությամբ հավասարումների տեսք, իրականացվել է Windows օպերացիոն համակարգում գործող Ewies ծրագրային փաթեթի միջոցով:

Աշխատանքի արդյունքում ստացված մոդելները կարող են օգտագործվել նաև քունփյութերային մոդելավորման մեթոդով լեռնահարստացման արդյունաբերության ձեռնարկությունների և նրանց արտադրամասերի գործունեության արդյունավետության հետազոտման ժամանակ: